

Vývoj pojmu právní stát

Pojem právní stát je znám z různých zemí a různých podob už z minulosti (Rechtsstaat, rule of law, prééminence du droit nebo suprématie de la loi).

Právní stát je stát, který je vázán svým právem, včetně mezinárodních závazků, které přijal.¹

Základní teorie:

a) **liberalismus** – myšlenka omezení ingerence státu do veřejného a zejména soukromého života občanů

b) **přírozenoprávní teorie** – lidská práva a svobody náleží člověku nezávisle na státu a platném právu. (nepromlčitelná, nezadatelná, nezcizitelná a nezrušitelná)

c) **teorie společenské smlouvy** - jedinci se vzdali ve prospěch státu části své svobody, aby tak dosáhli ochrany nezbytných hodnot pro zabezpečení svého života

d) **konstitucionalismus** – existence a naplňování ústavy jako základního zákona nejvyšší právní síly daného právního řádu (normativní právní akty nižší právní síly s ní nesmí být v rozporu)

e) **právní pozitivismus** - myšlenka primátu práva nad státem a důsledného vázanosti státu pozitivním právem, myšlenka právní jistoty

Rule of Law (Albert V. Dicey koncem 19. století v Británii)

* nikdo nemůže být zbaven života, svobody nebo majetku, pokud neporušil právní normu a tato skutečnost nebyla kvalifikována v řádném soudním procesu,

* nikdo nemůže být postaven nad zákon, nad zákonem nestojí zejména státní moc;

* každý člověk je vždy subjektem práva a právní stát je vládou práva, nikoli lidí.

¹ Madar, Z. Slovník českého práva, 2. rozšířené a podstatně přepracované vydání. Praha: Linde Praha, 1999, s. 1046

Dle aktuálního pojetí lze konstatovat, že právní stát neznamena pouze formální legalitu zajišťující zachování pravidel a koherenci v tvorbě a aplikaci práva, ale také spravedlnost založenou na poznání a plné akceptaci nejvyšší hodnoty lidské bytosti a instituce nabízející rámec pro její plné vyjádření.²

Právní stát musí mít jako základní hodnotu svého fungování spravedlnost – každý právní systém vyvíjí úsilí o svou koncepci spravedlnosti. Názory lidí na problematiku spravedlnosti se rozcházejí a z toho pak vyplývá problém, zda vůbec existuje jakási univerzální spravedlnost a zda pojetí spravedlnosti není v různých společnostech či dokonce sociálních skupinách různé. Právě úvahy o spravedlnosti jsou sice v jistém smyslu metaprávní, avšak bez jejich zohlednění by právo nemohlo sehrávat svou hodnotovou společenskou roli.³

Jako právní stát definuje Českou republiku čl. 1 Ústavy České republiky.⁴

Definiční znaky materiálního právního státu:

* **ústavní stát**, ústavu považuje za zdroj veškerého práva.

existuje procedura, umožňující kontrolovat ústavnost zákonů, tedy soulad zákonů s ústavou, a případný nesoulad řešit (obvykle soudní cestou).

ústava či jí na roveň postavený předpis zakotvuje základní práva a svobody

* **vázanost státu právem**. Stát je tvorcem práva, ale vzniklým právem je i sám vázán.

Stát může jen to, co zákon stanoví, občan může vše, co zákon nezakazuje.

* **dělbá moci** nezávislost vzniku a působení moci legislativní, exekutivní a soudní, doplněná o systémem vzájemných brzd a garancí. (inkompatibilita, nezávislost soudů)

* **právní jistota**, požadavek stability práva a zákonnosti tvorby práva.

každý má mít možnost právo znát a mít jistotu, že vždy bude rozhodováno podle práva a že v podobné věci bude rozhodováno podobně. O věcech bude rozhodovat orgán, který je k rozhodování příslušný, každé prvoinstanční rozhodnutí bude přezkoumatelné a každému bude poskytnuta právní ochrana proti nezákonnému rozhodnutí státní moci.

nezávislost soudní moci a nestrannost rozhodování soudů.

² Turpin, D. Drouit constitutionnel, Paris: Preses Univeritaires de France, 1999, s. 75 a n.

³ Weinberger, O. Norma a instituce. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 193 - 213.

⁴ ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ve znění pozdějších předpisů

předpoklady k důvěře v právo - člověk má záruku, že právní cestou dosáhne spravedlnosti a uspokojení nároků, jež mu ze zákona náležejí.

zákaz retroaktivity práva, právní norma platí jen do budoucna, působí na lidskou vůli, stanoví, co má být, právními normami stanoví člověku, jak se má do budoucna chovat.⁵

K povinnostem zákonodárce v právním státě rovněž patří, aby prameny práva byly transparentní, přístupné a jasné.⁶

* **zachování řádného právního postupu** (zásada Due Process of Law),

- Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, jednání se musí dít zpravidla veřejně.

- Každý, kdo je zatčen, musí být seznámen neprodleně a v jazyce jemuž rozumí, s důvody svého zatčení a s každým obviněním proti němu.

- Každý, kdo je zatčen nebo jinak zbaven svobody, musí být ihned předveden před soudce nebo jinou úřední osobu zmocněnou zákonem k výkonu soudní pravomoci a má právo být souzen v přiměřené lhůtě nebo propuštěn během řízení.

- Každý, kdo byl obětí zatčení nebo zadržení v rozporu se zákonem, má nárok na odškodnění.

- Každý, kdo je obviněn z trestného činu, se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem

- Každý, kdo je obviněn z trestného činu, má právo být neprodleně a v jazyce, jemuž rozumí, podrobně seznámen s povahou a důvodem obvinění proti němu.

- Každý má právo na obhajobu, na tlumočníka, na to, aby soudu byly předloženy důkazy v jeho prospěch.

- Nikdo nesmí být odsouzen za jednání nebo opomenutí, které v době, kdy bylo spácháno, nebylo podle vnitrostátního nebo mezinárodního práva trestným činem a k trestu, který není stanoven zákonem.

Důležité praktické zásady právního státu:

- a) zásada řádnosti a jasnosti právních předpisů
- b) zásada ochrany důvěry ve stát a právo
- c) zásada ochrany lidských práv

⁵ Viz Pavlíček, V., Hřebejk, J.: Ústava a ústavní řád České republiky, Svazek I.: Ústava ČR, Linde Praha a.s., 1994, str. 39

⁶ Pl. ÚS 24/99, publikováno ve Sbírce zákonů pod č. 167/2000 Sb.

- d) zásada rovnosti
- e) zásada proporcionality
- f) zásada předvídatelnosti
- g) rozlišení toho, co je a co není spravedlivé
- h) právo na spravedlivý proces
- i) meze omezení práv – zásah do lidských práv může státní moc provádět jen v míře nezbytné v demokratickém státě.